

ORUŽANE SNAGE TALIJANSKE SOCIJALNE REPUBLIKE (RUJAN 1943. - TRAVANJ 1945.)

Nikica Barić

UDK: 94(450)"1943/1945"
940.53/.54(450)"1943/1945"
945"1943/1945"
355.48(450)"1943/1945"

Stručni rad
Priljeno: 14. 10. 2001.
Prihvaćeno: 15. 12. 2001.

Sažetak

U radu je prikazan nastanak, razvoj i organizacija oružanih snaga Talijanske Socijalne Republike, koja je ubrzo nakon kapitulacije Kraljevine Italije u rujnu 1943. uspostavljena na dijelu talijanskog teritorija kojeg su zauzele njemačke jedinice. Iako je Talijanska Socijalna Republika, pod vodstvom Benita Mussolinija, formalno i dalje bila saveznik Trećeg Reicha, Nijemci su preuzeli skoro potpuni nadzor nad razvojem i djelovanjem novih vojnih snaga Mussolinijeve republike. Osim toga, bilo bi ispravnije govoriti ne o jednoj, nego o više vojnih organizacija, nad kojima nije postojao jedinstveni sustav zapovijedanja, što je bila posljedica kaotičnih prilika koje su vladale u Socijalnoj Republici. Iako je ukupan broj ljudi pod oružjem bio velik, jedinice Socijalne Republike uglavnom nikada nisu korištene za borbu protiv Amerikanaca i Engleza koji su uz Apeninski poluotok polako napredovali prema sjeveru. Tu zadaću preuzele su njemačke snage, a postrojbe Socijalne Republike uglavnom su iskorištene za borbu protiv talijanskih partizana u krvavom građanskom ratu.

Ključne riječi: Drugi svjetski rat, Italija, Treći Reich, građanski rat, protupartizansko ratovanje

Do sredine 1943. Kraljevina Italija je doživjela brojne vojne neuspjehe u dotadašnjem tijeku Drugoga svjetskog rata. Nakon iskrcavanja anglo-američkih snaga na Siciliju, ukupno teško vojno, gospodarsko i političko stanje prisililo je talijanskog kralja, dio visokih vojnih časnika i fašističkih dužnosnika da tijekom 25. i 26. srpnja 1943. svrgnu s vlasti talijanskog diktatora, Ducea, Benita Mussolinija. Time je, bez ikakvog jačeg otpora, prestala 21 godinu duga vladavina fašista. Nova vlada marša-

Nikica Barić je mlađi asistent na Hrvatskom institutu za povijest u Zagrebu. Napisao je više radova o hrvatskoj ratnoj i vojnoj povijesti 20. stoljeća.

la Pietra Badoglia najavila je da će nastaviti rat na strani Trećeg Reicha, ali je ubrzo započela pregovore o primirju s Englezima i Amerikancima.

Osmoga rujna, kada je započelo iskrcavanje anglo-američkih snaga kod Napulja, objavljena je vijest o kapitulaciji Italije koja je dogovorena nekoliko dana ranije, a 9. rujna kralj i vlada maršala Badoglia pobjegli su u Brindisi.¹

Njemačke snage, koje su se već duže vremena nalazile u Italiji, preuzele su kontrolu nad većim dijelom talijanskog teritorija i bez većeg otpora, razoružali su talijansku vojsku. U zarobljeničke logore u Trećem Reichu odvedeno je oko 600.000 talijanskih vojnika, a Nijemci su zarobili i velike količine opreme i naoružanja – 1.255.000 pušaka, 33.383 puškostrojnica, 9.986 topova, 970 tenkova i samohodnih topova, 4.553 zrakoplova, 15.500 motornih vozila, 28.600 tona streljiva i 123.114 kubnih metara motornog goriva.² Njemačka vojska je duž apeninskog poluotoka postavila obrambenu crtu koja se do kraja rata povlačila prema sjeveru, zadržavajući anglo-američko napredovanje.³

Nijemci su 12. rujna 1943. oslobodili Mussolinija iz internacije i prebacili ga u Treći Reich. Iako prvobitno nije imao volje za nastavak političke djelatnosti, Mussolini je ubrzo ipak pristao iznova preuzeti vodstvo fašističkog pokreta i nove fašističke države.

Kraljevina Italija pokazala se kao slab saveznik, koji je Trećem Reichu više smetao nego koristio, kao, npr., u Grčkoj 1940.-1941. i u sjevernoj Africi od 1941. do 1943. Talijanska "izdaja" u rujnu 1943. trebala je biti konačni dokaz da se Nijemci ne mogu osloniti na Talijane. Ipak je Hitler, kojeg je vezivalo i osobno prijateljstvo s Mussolinijem, već 10. rujna odlučio da se obnovi fašistička vlada, s čime su se iz praktičnih razloga složili i ostali visoki njemački dužnosnici. Tako su, s njemačke strane, postavljene osnove za osnutak neofašističke Talijanske Socijalne Republike, TSR (Repubblica Sociale Italiana, RSI).

Mussolini se uskoro vratio u Italiju. Nova fašistička vlada nije mogla biti uspostavljena u Rimu, kojeg je Badoglioova vlada još 14. kolovoza jednostrano proglasila "otvorenim gradom". Zato su ministarstva, razne državne ustanove i sjedišta vojnih jedinica i zapovjedništava TSR bila razasuta po cijelom njenom teritoriju. Mussolinijeva rezidencija, pod čvrstim njemačkim nadzorom, nalazila se u Garganu, na obali jezera Garda.⁴

¹ Frederiko ŠABO, *Savremene Italija (1918-1948)*, Beograd 1978., 128.

² Alessandro CIPRIANI, *La "Silvio Parodi" Storia della brigata nera genovese luglio 1944/aprile 1945*, Imperia 1998., 89.

³ Nakon iskrcavanja Anglo-Amerikanaca kod Napulja, crta bojišnice se od listopada 1943. do svibnja 1944. stabilizirala kod Monte Cassina, južno od Rima. Nakon proboja crte kod Monte Cassina, Nijemci su u kratkom vremenu izgubili Rim i cijelu središnju Italiju. U jesen 1944., napredovanje Anglo-Amerikanaca zaustavilo se nekoliko kilometara južno od Bologne, te su Nijemci sve do travnja 1944. u svojim rukama držali sjevernu Italiju u kojoj je živjelo oko 21 milijun stanovnika. Njemačka vojska u Italiji kapitulirala je pred Anglo-Amerikancima 3. svibnja 1945. Lutz KLINKHAMMER, *L'occupazione tedesca in Italia 1943-1945*, Torino 1996., 46.-47.

⁴ Za raspored vojnih i civilnih ustanova TSR, vidjeti Renato ARTESI, "Il quartiere generale della R.S.I.", *Uniformi & armi*, br. 43., 1994., 9.

Socijalna Republika trebala je biti postavljena na novim temeljima, koji su istovremeno trebali predstavljati povratak izvornom i neiskvarenom fašizmu. Republiškano uređenje trebalo je pokazati odricanje od kralja i savojske kraljevske kuće, budući da su oni skinuli Mussolinija s vlasti i kapitulacijom izdali savez s Trećim Reichom. Fašisti su namjeravali provesti "socijalizaciju", odnosno određeni oblik nacionalizacije velikih tvrtki i tvornica. Trebala su biti osnovana i tvornička vijeća kako bi radnici mogli sudjelovati u upravljanju i vođenju tvornica. Tako bi bio zadan udarac anglofilskim talijanskim kapitalistima koji su, prema mišljenju fašista, također pridonijeli kapitulaciji Italije.⁵

Nova fašistička republika bila je suočena s mnogobrojnim problemima. Njezin teritorij se smanjivao napredovanjem anglo-američkih snaga, a njezini gradovi bili su izloženi razrajućim bombardiranjima neprijateljskog zrakoplovstva. Stanovništvo je znatnim dijelom bilo potpuno ravnodušno prema fašistima, a sve je više jačao antifašistički otpor. Po šumama i planinama stvarale su se partizanske jedinice, a u gradovima su djelovale antifašističke skupine koje su vršile atentate na Nijemce i fašiste. Organizirani su masovni štrajkovi po tvornicama, što je predstavljalo težak udarac za Nijemce, koji su u dobroj mjeri preuzeli kontrolu nad talijanskom industrijom. Nijemci, formalno saveznici fašističke republike, često su se ponašali kao okupatori. Njihove vojne, policijske i civilne strukture uspostavljene su na cijeloj teritoriji TSR, nadzirući sve aspekte života – od javne sigurnosti i borbe protiv partizana, do kontrole talijanskog gospodarstva i radne snage. Dijelovi talijanske teritorije proglašeni su za njemačka operativna područja i samo su teoretski i dalje pripadali Italiji.⁶ Uspostava tih područja kojima su upravljali njemački vrhovni povjerenici bila je težak udarac vjerodostojnosti fašističkih vlasti pred vlastitim stanovništvom.

U takovoj situaciji, jedan od bitnih problema vlasti TSR bio je obnova vlastitih oružanih snaga, kao jednog od temeljnih dokaza njene državnosti, dakle ne samo kao vojne potrebe, nego i u političkom i promidžbenom smislu.⁷

⁵ Zbog raznih okolnosti socijalizacija nikada nije bila provedena. Nijemci su smatrali da bi njeno provođenje moglo poremetiti proizvodnju u talijanskoj industriji koja je bila važna za njemačku ratnu proizvodnju, a antifašistički raspoloženo radništvo smatralo je socijalizaciju za proziran pokušaj fašista usmjeren pridobijanju njihove naklonosti.

⁶ Uspostavljeno je Operativno područje Jadransko primorje (Udine, Gorica, Trst, Pula, Rijeka, Ljubljana) i Operativno područje Predalpsko područje (Bolzano, Belluno, Trento). Radilo se o područjima na kojima je živio velik broj netalijanskog stanovništva – Nijemaca, Slovenaca i Hrvata. Nijemci su osnivanje tih područja pravdali vojnim razlozima, ali Talijani su u tome vidjeli pokušaj širenja granica Trećeg Reicha, odnosno svojevrstu obnovu granica nekadašnje Austro-Ugarske Monarhije.

⁷ Razlog više za obnovu vojske Socijalne Republike bila je i činjenica da je Badoglioova vlada nakon objave rata Trećem Reichu priznata od saveznika kao zaraćena strana, a njene jedinice borile su se zajedno sa savezničkim postrojbama. F. ŠABO, n. dj., 131.-138.

NACIONALNA REPUBLIKANSKA STRAŽA (GUARDIA NAZIONALE REPUBBLICANA, GNR)

Nakon što je oslobođen iz internacije, Mussolini je 15. rujna 1943. donio zapovijed da se obnovi djelovanje fašističke milicije – Crnih košulja (Camicie nere, CCNN), odnosno punim službenim nazivom – Dobrovoljačke milicije za nacionalnu sigurnost (Milizia volontaria per la sicurezza nazionale, MVSN)⁸. Već 16. rujna za zapovjednika Crnih košulja imenovan je Renato Ricci.⁹

Budući da su fašisti smatrali redovnu vojsku i njene zapovjednike krivima za vojne neuspjehe, svrgavanje Mussolinija s vlasti i kapitulaciju Italije, prvobitno je odlučeno da se kopnena vojska TSR obnovi isključivo u sklopu fašističke milicije. Kasnije će ova odluka biti promijenjena, pa će se pristupiti i osnivanju nove redovne (nepolitičke) vojske.

Slično kao i redovna vojska, MVSN se nakon 8. rujna 1943. raspala. Njene postrojbe bile su raspršene, a neke su završile i u njemačkom zarobljeništvu. Vojarne, skladišta i ostale ustanove bile su opljačkane i napuštene. Tek krajem godine Glavno zapovjedništvo uspostavilo je telefonske i brzojavne veze s mjesnim zapovjedništvima, a 1. studenoga 1943. zapovijedeno je da se uspostavi 18 regionalnih nadzorništava kojima su trebala biti podređena 94 pokrajinska zapovjedništva. Krajem istog mjeseca odlučeno je da u sastav fašističke milicije uđu i karabinjeri i Policija talijanske Afrike (Polizia dell' Africa italiana, PAI), a novi naziv ovih snaga bio je Nacionalna republikanska straža (Guardia nazionale repubblicana, GNR) koja je službeno osnovana s dvije odredbe koje su proglašene u prosincu 1943. Time se znatno povećao broj ljudi koje je Ricci imao pod svojim zapovjedništvom, ali je istovremeno GNR prestala biti elitna fašistička milicija.

Pripadnici bivše MVSN smatrani su avangardom fašističke partije. Za razliku od njih, karabinjeri su dobrim dijelom ostali vjerni kralju i nisu pokazivali pretjeranu naklonost prema novoj fašističkoj republici. Ipak, upravo kroz mrežu karabinjerskih postaja koja je postojala na cijeloj talijanskoj teritoriji mogla se najlakše održavati javna sigurnost. PAI je osnovan krajem 1936. kao posebna policijska snaga za održavanje reda u talijanskim afričkim kolonijama. Nakon kapitulacije Italije, pripadnici PAI-a koji su se nalazili u Rimu nastavili su pod njemačkim zapovjedništvom u gradu održavati javni red. Slično karabinjerima, pripadnici PAI-a također nisu bili naklonjeni fašistima i Nijemcima.¹⁰

⁸ MVSN je kao vojna organizacija fašističke partije službeno osnovana 14. siječnja 1923. a nastala je od prvobitnih naoružanih fašističkih skvadri. Od tada pa do kapitulacije Kraljevine Italije u rujnu 1943., postojale su postrojbe MVSN-a kao dio talijanskih oružanih snaga. Ernst Nolte, *Fašizam u svojoj epohi*, Beograd 1990., 271.

⁹ Renato Ricci je tijekom Prvoga svjetskog rata služio u talijanskoj vojsci, nakon rata pridružio se D'Annunzijevim snagama koje su zauzele Rijeku. Od početka se pridružio fašistima i nakon njihovog dolaska na vlast obnašao razne značajne dužnosti. Bio je čelnik organizacije fašističke mladeži, visoki dužnosnik u ministarstvu obrazovanja, a u razdoblju 1939.-1943. i ministar korporacija.

¹⁰ Nijemci su nakon kapitulacije Italije razoružali rimske karabinjere i odveli ih u zarobljeništvo u Treći Reich. Nijemci nisu imali puno povjerenja niti u pripadnike PAI-a. Ipak, pripadnici te

Početak 1944., GNR je imao 125.000 ljudi. Karabinjera je bilo 50.000, a pripadnika PAI-a 2000. Oko 11.000 mladića javilo se dobrovoljno u GNR, dobrim dijelom da bi izbjegli novačenje u redovne oružane snage, pa ih se teško moglo smatrati uvjerenim fašistima. Među novcima bilo je i vrlo mladih osoba, od 15 do 17 godina starosti. Posebne postrojbe za zaštitu prometnica¹¹ imale su 16.000 ljudi, a postrojbe protuzračne obrane 8000 ljudi. Bobbene postrojbe (milizia d'intervento), koje su bile potpuno naoružane i već su sudjelovale u borbama protiv partizana imale su 4000 ljudi. Oko 40.000 ljudi bili su pripadnici bivšeg MVSN-a, ali se radilo uglavnom o starijem i slabo naoružanom ljudstvu.¹²

GNR je svojim sastavom i djelovanjem obuhvaćao i vojne i policijske zadatke. Samim time Ricci je bio u stalnom sukobu s ministrom unutrašnjih poslova Guidom Buffarini-Guidijem i ministrom oružanih snaga maršalom Rodolfom Grazianijem, budući da su obojica smatrala da Ricci zadire u poslove koji su se nalazili u djelokrugu njihovih ministarstava. No, za razliku od redovne vojske, koja do kasnog ljeta 1944. gotovo uopće nije raspolaga postrojbama koje bi se mogle upotrijebiti za borbene zadatke, GNR je obavljala cijeli niz zadataka – održavanje javnog reda i mira, osiguravanje prometnica, suzbijanje crne burze, nadzor nad cijenama osnovnih živežnih namirnica i borbu protiv partizana. Tako su do kraja ožujka 1944. postrojbe GNR-a izvele 178 akcija protiv partizana.

Ipak, zbog više razloga GNR nije mogao uspješno obavljati zadatke koji su pred njega bili postavljeni. Postrojbe GNR-a bile su slabo naoružane i opremljene. Usprkos njemačkim obećanjima da će se takvo stanje promijeniti, Ricci se, npr., žalio da tek svaki treći pripadnik GNR može dobiti nove cipele.¹³ Osim toga, postajalo je sve jasnije da spajanje karabinjera i bivših Crnih košulja u istu organizaciju nije bilo dobro rješenje. Jedinice bivše MVSN bila su i dalje u slabom stanju, dok su se karabinjeri sve više pokazivali nepouzdanima, obavljajući samo administrativne poslove, bez namjere da se intenzivnije uključe u borbu protiv talijanskih partizana. Pojedini časnici GNR-a bili su izrazito nezadovoljni karabinjerima, budući da su htjeli da GNR predstavlja elitnu fašističku vojnu snagu, a karabinjeri su očito i dalje zadržali lojalnost prema kralju. I novi pripadnici GNR-a, koji su mu pristupili novačenjem ili dobrovoljno, često su to činili jedino zato da bi osigurali svoju osobnu egzistenciju. Visoki dužnosnici TSR, a posebno glavni tajnik Fašističke republikanske partije Alessandro Pavolini, bili su skloni često kritizirati Riccija i nedjelotvornost njegovih postrojbi.

Nakon što su anglo-američke snage ušle u Rim 4. lipnja 1944., došlo je do naglog povlačenja Nijemaca iz središnjeg dijela Italije. Na tom području vlasti TSR su

postrojbe, odjeveni u karakteristične žuto-smeđe odore s tropskim kacigama, su sve do povlačenja Nijemaca iz Rima u lipnju 1944., u gradu održavali javni red. Odbili su se povući s Nijemcima i dočekali su dolazak anglo-američkih snaga u grad. Raffaele GIRLANDO, *Polizia dell' Africa italiana*, Campobasso 1996.

¹¹ Radilo se o postrojbama za zaštitu: poštanskog i brzojavnog prometa (*GNR Postelegrafonica*), planina i šuma (*GNR di Montagna e Foreste*), luka (*GNR Portuaria*), željeznica (*GNR Ferroviaria*), državne granice (*GNR di Frontiera*), cesta (*GNR Stradale*).

¹² L. KLINKHAMMER, n. dj., 304.-305.

¹³ Giampaolo PANSA, *Il gladio e l'alloro L'esercito di Salò*, Milano 1991., 19.

neposredno pred povlačenje Nijemaca doživjele potpuno rasulo. Karabinjeri su otkazivali poslušnost fašističkim vlastima, dezertirajući u velikom broju. Kao odgovor, Nijemci su odlučili znatan broj karabinjera odvesti u Treći Reich i iskoristiti ih kao pomoćno osoblje protuzrakoplovne obrane i njemačkog zrakoplovstva.¹⁴

Postalo je očito da Ricci nije uspio stvoriti djelotvornu vojnu organizaciju. Tijekom kolovoza 1944., Mussolini je zapovjedio da GNR uđe u sastav oružanih snaga TSR, a do kraja te godine GNR je trebao prestati obavljati poslove policije.¹⁵ Kada se Ricci suprotstavio Mussolinijevoj odluci, bio je smijenjen.

Pred sam kraj rata, početkom travnja 1945., GNR je imao ukupno 72.000 ljudi. Od toga je 15.000 bilo raspoređeno u posebne postrojbe za zaštitu prometnica. Za zadatke osiguranja i borbe protiv partizana postojalo je 10 teritorijalnih bojni i 22 teritorijalne satnije. Osim njih u sastavu GNR-a bile su i postrojbe javne sigurnosti (ordine pubblico, OP) – sedam bojni i tenkovsko odjeljenje "Leonessa".¹⁶

KOPNENA VOJSKA

Krajem rujna 1943. odlučeno je da će se kopnene snage nove fašističke republike obnoviti u sklopu fašističke milicije MVSN.¹⁷ No, novoizabrani ministar oružanih snaga, maršal Rodolfo Graziani¹⁸, tome se suprotstavio. On je smatrao da treba biti ustrojena nova redovna nepolitička vojska, koju je trebalo popuniti uglavnom dobrovoljcima. Mussolini, koji je u tom razdoblju često bio neodlučan i sklon mijenjati svoje odluke, složio se s Grazianijem, pa je uz GNR odlučeno obnoviti i redovnu vojsku, koja je nakon kapitulacije Italije prestala postojati. U novu vojsku TSR prijavio se veliki broj časnika bivše kraljevske vojske, dobrim dijelom da bi se ponovno stavio na platni spisak i time riješio svoju egzistenciju. Uskoro je započelo i novačenje za oružane snage, koje je bez obzira na slabo raspoloženje stanovništva, ipak djelo-

¹⁴ Početkom listopada 1943., zadarski prefekt zatražio je da se u Zadar pošalju snage koje bi grad obranile od "Slavena". Ministar oružanih snaga TSR, maršal Graziani, predložio je rimskim karabinjerima da se odazovu tom pozivu. Budući da su oni to odbili, Nijemci su ih razoružali i odveli u Treći Reich. Rodolfo GRAZIANI, *Una vita per l'Italia "Ho difeso la patria"*, Milano 1998., 183.-184.

¹⁵ Luigi GANAPINI, *La repubblica delle camicie nere*, Milano 1999. 44.

¹⁶ Enzo COLLOTTI, "Dati sulle forze di polizia fasciste e tedesche nell'Italia settentrionale nell'aprile 1945", *Il Movimento di liberazione in Italia*, br. 71, 1963., 59. Fotokopije ovog i svih drugih radova iz talijanskih povijesnih časopisa nabavila mi je Neva Maljković, na čemu joj se, na ovom mjestu, iskreno zahvaljujem.

¹⁷ L. GANAPINI, n. dj., 31.

¹⁸ Rodolfo Graziani (1882.-1955.) Zapovjednik talijanskih snaga u Libiji i Somaliji tijekom 1930-ih godina. Istaknuo se tijekom talijanske okupacije Etiopije, pa je 1936. unaprijeđen u čin maršala. Nakon ulaska Italije u Drugi svjetski rat doživio velike neuspjehe u borbama protiv Britanaca u sjevernoj Africi, zbog čega je smijenjen i napušta djelatnu vojnu službu. Nakon 8. rujna 1943. priključuje se fašistima i postaje ministar oružanih snaga TSR. Nakon boravka u savezničkom zarobljeništvu bilo mu je suđeno, ali je uskoro pomilovan. Do kraja života bio je aktivan u novoosnovanom neofašističkom Talijanskom socijalnom pokretu (*Movimento sociale italiano, MSI*).

mično uspjelo. U studenom 1943. poslano je prvih 180.000 poziva za novačenje, a odazvalo se 87.000 ljudi. No, od tog broja dio je dodijeljen GNR-u, a dio Nijemcima za njihove potrebe.¹⁹

Maršal Graziani je prvobitno Nijemcima predložio izuzetno ambiciozan plan obnove talijanske vojske. Predvidio je postrojavanje 25 divizija (5 oklopnih, 10 motoriziranih, 10 pješačkih, od čega 3-4 alpinske) s ukupno 500.000 ljudi. Nijemci su nakon kapitulacije imali malo povjerenja u Talijane, a posebno u obnovu njihovih oružanih snaga. Oni su željeli iskoristiti talijansko vojno i radno sposobno stanovništvo, ali ne za obnovu talijanske vojske, nego za vlastite potrebe. Velik broj Talijana poslan je na rad u Treći Reich, a velik broj unovačen je za njemačku poluvojnu radnu Organizaciju Todt, koja je po Italiji vršila radova za potrebe njemačke vojske. Ipak, Nijemci su pristali na osnutak četiri talijanske divizije koje će proći izobrazbu u Trećem Reichu. Te četiri divizije trebale su biti popunjene dobrovoljcima iz redova talijanskih vojnih zarobljenika i novačenjem koje se trebalo provesti u Italiji.²⁰ Koliko su Nijemci malo računali na obnovu talijanske vojske, govori i činjenica da su neposredno pred povratak četiriju divizija u Italiju predložili Grazianiju da one ipak ostanu u Trećem Reichu i da se iskoriste kao posade protuzrakoplovnog topništva. Graziani se tome oštro suprotstavio i zaprijetio ostavkom, pa su Nijemci odustali od te zamisli.²¹

Sve dok se te divizije krajem 1944. nisu počele vraćati u Italiju, maršal Graziani gotovo da i nije raspolagao stvarnim vojnim snagama. Prema podacima iz kolovoza i rujna 1944. na teritoriju TSR postojalo je šest regionalnih vojnih zapovjedništava (*comando militare regionale*).²² Svako regionalno zapovjedništvo imalo je u svom sastavu više pokrajinskih vojnih zapovjedništava (*comando militare provinciale*), kojih je ukupno bilo 40.²³ Postojale su različite vojne službe i ustanove (škole, skladišta, radionice, bolnice), opkoparske postrojbe i veći broj bitnica obalnog topništva. Od pješaštva, postojao je veći broj satnija i bojni za vršenje stražarske službe i osiguranje obale, uz poneku manju postrojbu topništva, oklopništva ili konjaništva. Od većih pješačkih postrojbi u Veroni je trajalo osnivanje Dobrovoljačke pukovnije bersaljera²⁴ "Luciano Manara". Pukovnija je već imala dvije bersaljerske bojne (1195 ljudi), a trebala je doseći konačnu snagu od tri bojne s 1670 ljudi. Na području

¹⁹ Frederick William DEAKIN, *The Brutal Friendship, Mussolini, Hitler and Fall of Italian Fascism*, London 2000., 660.

²⁰ L. GANAPINI, n. dj., 73.

²¹ F. W. DEAKIN, n. dj., 713.

²² Sjedišta regionalnih vojnih zapovjedništava nalazila su se u sljedećim gradovima: 202. u Bologni, 203. u Mira-Venezia, 204. u Trstu (u sklopu ovog zapovjedništva nalazilo se i 34. pokrajinsko vojno zapovjedništvo sa sjedištem u Puli i 35. pokrajinsko vojno zapovjedništvo sa sjedištem u Rijeci, a pod 204. regionalno vojno zapovjedništvo spadao je i grad Zadar), 205. u Milanu, 206. u Torinu, 210. u Alessandrii. Adolfo SCALPELLI, "La formazione delle forze armate di Salò attraverso i documenti dello stato maggiore della R.S.I.", *Il movimento di liberazione in Italia*, br. 72., 1963., 51.-53.

²³ U jesen 1944. pokrajinska vojna zapovjedništva su bila ujedinjena s pokrajinskim zapovjedništvima GNR-a. A. SCALPELLI, n. dj., 52.-53., 55.; Giuseppe ROCCO, *L'organizzazione militare della RSI sul finire della seconda guerra mondiale*, Milano 1998., 26.

²⁴ Bersaljeri – talijansko lako pješaštvo, strijelci.

Tolmina postojala je Talijanska dobrovoljačka pukovnija "Tagliamento" s dvije bojne bersaljera i jednom bojnom alpinaca (1229 ljudi).²⁵

Postojao je i određeni broj posebnih postrojbi namijenjenih borbi protiv partizana.²⁶ Početkom 1944., u pokrajini Pijemont, osnovano je Središte za obuku posebnih postrojbi (*Centro di addestramento reparti speciali*, CARS). Postrojbe Središta popunjene su iz postrojbi bivše kraljevske vojske, GNR-a i dobrovoljaca fašističke partije. U kolovozu 1944. CARS je imao 2407 ljudi, a njegove glavne postrojbe bile su 1. i 2. pukovnija "Apeninskih lovaca" (*Cacciatori degli Appennini*), dok je 3. pukovnija "Apeninskih lovaca" ušla je u sastav divizije "Italia" koja se nalazila na izobrazbi u Trećem Reichu. CARS je kasnije preustrojen u Skupinu "Apeninski lovci" (*Raggruppamento "Cacciatori degli Appennini"*). U Bresciji je postrojena Protupartizanska skupina (*Raggrupamento anti partigiani*, RAP), koja je imala tri bojne, ukupno 1515 ljudi. U kolovozu 1944. osnovano je Zapovjedništvo za borbu protiv gerile (*Comando contro-guerriglia*, CO-GU) s jednom topničkom bitnicom i jednim samostalnim konjaničkim eskadronom, ukupno 155 ljudi. COGU je trebao objediniti djelovanje jedinica RAP-a i CARS-a. Od prekobrojnih časnika vojske i GNR-a, u Torinu su postrojene dvije jedinice jurišnih časnika (*Reparto Arditi Ufficiali*, RAU). Postrojbe jurišnih časnika bile su pokretne (opremljene motornim vozilima i biciklima) i uvježbane da vrše upade na područja pod nadzorom partizana.²⁷

Ove protupartizanske postrojbe su bile malobrojne, ali su se pokazale djelotvornim. Nijemcima je odgovaralo postojanje takvih polusamostalnih snaga, budući da su ih mogli koristiti pod svojim zapovjedništvom i po svojim potrebama. Maršal Graziani je imao nadležnost nad tim postrojbama u administrativnim poslovima, a njihova stvarna upotreba (u borbi protiv partizana) u potpunosti je ovisila o Nijemcima.

Ustanove i zapovjedništva vojske TSR nisu mogle razviti nikakvu stvarnu vojnu djelatnost, nego su se uglavnom bavile administrativnim poslovima, a određeni dio časnika i vojnika surađivao je s antifašističkim pokretom otpora. U jednom izvješću kojeg je u lipnju 1944. uputio Mussoliniju, maršal Graziani navodi da on pod svojim zapovjedništvom nema gotovo nikakvih snaga, i da se skoro cijelo djelovanje njegovog ministarstva svelo na novačenje ljudi za potrebe njemačke vojske.²⁸

Fašističko čelništvo polagalo je velike nade u četiri talijanske divizije koje su se tijekom 1944. obučavale u Trećem Reichu. Njihov povratak u Italiju trebao je pokazati da vojska TSR zbilja postoji, a poseban politički i promidžbeni dobitak za fašiste bila bi upotreba tih divizija u borbi protiv anglo-američkih snaga.

Prvi novaci za popunu novih divizija trebali su doći u središta za obuku u Trećem Reichu do 15. studenoga 1943.²⁹ Za pripremu ljudstva koje je nakon novačenja

²⁵ Opširnije o razvoju tih postrojbi bersaljera vidjeti Teodoro FRANCESCONI, "Il battaglione bersaglieri volontari 'Mussolini'", (www.italia-rsi.org/farsibersagl/bersmuss.htm/bersmuss)

²⁶ A. SCALPELLI, n. dj., 51., 62.-63.; Cristiano GARGUSO, "L'epica storia del raggruppamento 'Cacciatori degli Appennini'", (www.italia-rsi.org/farsivarie/appencaccia.htm/appencacciaepica)

²⁷ G. ROCCO, nav. dj., 48.-49.

²⁸ Dianella GAGLIANI, *Brigate nere, Mussolini e la militarizzazione del Partito fascista repubblicano*, Torino 1999., 91.

²⁹ Središte za obuku divizije "Monterosa" nalazilo se u Münzingenu, "Italia" u Paderbornu, "San Marco" u Grafenwöhr, "Littorio" u Sennelageru. F. W. DEAKIN, n. dj., 592., 707.

trebalo biti poslano u Treći Reich, u Vercelliju kod Novare osnovano je Središte za osnutak velikih postrojbi (*Centro costituzione Grandi Unità*).³⁰ Od ljudstva unovačenog u Italiji i dobrovoljaca iz redova talijanskih ratnih zarobljenika u Trećem Reichu ustrojene su četiri pješačke divizije:

1. alpinska divizija "Monterosa" sastava 1. i 2. alpinska pješačka pukovnija i 1. alpinska topnička pukovnija
2. pješačka divizija "Littorio" sastava 3. pješačka i 4. alpinska pješačka pukovnija i 2. topnička pukovnija
3. divizija mornaričkog pješaštva "San Marco" sastava 5. i 6. pukovnija mornaričkog pješaštva i 3. topnička pukovnija³¹
4. bersaljerska divizija "Italia" sastava 7. bersaljerska pukovnija i 8. pukovnija "Apeninski lovci" i 4. topnička pukovnija.

Osim dvije pješačke i jedne topničke pukovnije, svaka divizija imala je i ostale prateće postrojbe (protuoklopne, izviđačke) i službe. Početkom kolovoza 1944., u "velikim postrojbama", od kojih su se "Monterosa" i "San Marco" već vratili u Italiju, nalazilo se ukupno 57.498 ljudi.³²

Postoje različite ocjene o obuci talijanskih vojnika u Trećem Reichu. U svojoj knjizi u kojoj prikazuje postrojavanje i borbeni put divizije "Monterosa", C. Cornia navodi da je izobrazba u Trećem Reichu bila naporna, ali i uspješna, te je navedena postrojba po povratku u Italiju bila daleko bolje uvježbana, naoružana i opremljena od divizija kraljevske talijanske vojske prije rujna 1943.³³ S druge strane, antifašistički raspoloženi pripadnici divizije "Littorio" su naglašavali izuzetno napornu obuku, slabu prehranu, čak i glad, kao i nepovjerenje njemačkih izobrazitelja prema talijanskim vojnicima. Nekoliko pripadnika divizije "Littorio" bilo je strijeljano zbog pokušaja bijega u Švicarsku, a nakon neuspjelog atentata na Hitlera 20. srpnja 1944., Talijanima je oduzeto naoružanje, zbog sumnje da su i oni upleteni u taj događaj. Izobrazba je nastavljena s drvenim puškama, a pravo naoružanje je vraćeno tek nakon mjesec dana.³⁴

Očigledno, motivacija pripadnika četiri divizije dobrim je dijelom ovisila o njihovim političkim stavovima i prethodnim iskustvima. Slabije su motivirani bili bivši njemački zarobljenici ili novaci pridošli iz Italije, a puno borbeniji bili su fašisti i crnokošuljaši koji su se još prije kapitulacije borili u postrojbama MVSN-a. Mussolini je više puta posjetio pripadnike talijanskih divizija, zadnji put tijekom srpnja 1944. Njegova pojava uglavnom je naišla na pozitivan odjek među vojnicima i podigla je njihovo raspoloženje.

³⁰ Po podacima iz kolovoza 1944., u ustanovama i jedinicama toga središta bilo je 3453 ljudi.

³¹ Divizija mornaričkog pješaštva "San Marco" bila je u sastavu ratne mornarice TSR.

³² A. SCALPELLI, n. dj., 59.-61.

³³ Carlo CORNIA, *Monterosa, Storia della Divisione Alpina Monterosa della Repubblica Sociale Italiana 1944-1945*, Parma 1998.

³⁴ Valentina ZAPPA, "L'addestramento in Germania della divisione 'Littorio'", *Studi e ricerche di storia contemporanea*, br. 43., 1995.

Krajem srpnja 1944., u Italiju su se vratile divizije "San Marco" i "Monterosa".³⁵ U rujnu se vratila divizija "Littorio", a krajem godine i divizija "Italia". Pet njemačkih divizija i divizije "San Marco" i "Monterosa" razmještene su u sjeverozapadnoj Italiji i objedinjene u Armijsku skupinu "Ligurija" pod zapovjedništvom maršal Graziani.³⁶ Zadatak te Armijske skupine bila je u prvom redu borba protiv partizana, koji su ugrožavali prometnice bitne za opskrbu njemačkih snaga u Italiji. Osim toga, postojao je i zadatak obrana ligurijske obale od mogućeg anglo-američkog iskrcavanja i obrana granice prema Francuskoj od mogućeg napada saveznika i snaga Slobodne Francuske.

Vlasti TSR organizirale su svečani doček divizija – konačno je trebalo dokazati da vojska fašističke republike zbilja postoji i da se u punoj snazi vratila u domovinu. No, uskoro su pripadnici tih divizija bili izloženi antifašističkoj promidžbi i s vremenom je među njima sve više rastao broj vojnih bjegunaca.

Divizije uglavnom nisu korištene za borbu protiv anglo-američkih snaga³⁷, što je dodatno oslabilo borbeni moral njenih pripadnika. Umjesto borbe protiv vanjskog neprijatelja, divizije su se trebale boriti protiv vlastitih sunarodnjaka ili vršiti dosadnu stražarsku službu. Tako je prvobitni entuzijazam, u mjeri u kojoj je postojao pri povratku iz Trećega Reicha, sve više slabio. U izvješćima iz veljače 1945. glavar stožera divizije "Monterosa" se žali da vojnici bez razloga pucaju u domaće životinje, kuće i električne instalacije, ne poštuju se pravilan izgled odore, vojničke nastambe su prljave i neuredne, a prema mjesnom stanovništvu zabilježeni su slučajevi nepotrebnog nasilja.³⁸

Divizije skoro uopće nisu raspolagale motornim vozilima, a Nijemci su pješačko naoružanje njemačke proizvodnje zamijenili talijanskim koje je bilo puno slabije kvalitete.³⁹ Štoviše, početkom 1945., jedna četvrtina pripadnika divizije "Italia" bila je bez osobnog naoružanja!⁴⁰ Na jednom sastanku u veljači 1945. maršal Graziani je razočarano priznao da su četiri divizije podbacile, da su nepokretne zbog nedostatka motornih vozila i da talijanske vojnike ne treba koristiti za borbene zadatke, nego samo kao radnu snagu.⁴¹

³⁵ Pri povratku iz Trećega Reicha, "Monterosa" je u svom sastavu imala 19.000 ljudi, a "San Marco" 14.000 ljudi (500 su bili pripadnici jedne legije MVSN-a koja se nakon kapitulacije Italije povukla iz Grčke, 1800 dobrovoljci iz 10. divizije MAS, a ostalo novaci). G. PANSA, n. dj., 200.-201.

³⁶ Maršal Graziani je bio podređen njemačkom feldmaršalu Kesselringu, zapovjedniku njemačkih snaga u Italiji. U svakoj od četiri talijanske divizije postojalo je i Njemačko zapovjedništvo za vezu (*Deutsches Verbindungs-Kommando*), koje je nadziralo djelovanje divizija i brinulo se za pravilnu upotrebu njemačke opreme i naoružanja u divizijama.

³⁷ Bilo je izuzetaka od ovog pravila. Dijelovi divizije "Monterosa" su krajem 1944. sudjelovali u borbama protiv brazilskih i američkih snaga na području Garfagnana, a između Božića i Nove godine dijelovi iste divizije imali su određene taktičke uspjehe u borbama protiv američke 92. divizije "Buffalo", koja je bila popunjena američkim crncima. C. CORNIA, n. dj., 72.-105.

³⁸ L. GANAPINI, n. dj., 91.-92.

³⁹ C. CORNIA, n. dj., 22.; L. GANAPINI, n. dj. 91.-92.

⁴⁰ F. W. DEAKIN, n. dj., 745.

⁴¹ L. GANAPINI, n. dj., 70.-71.

Prema podacima s početka kolovoza 1944., izvan Italije nalazilo se oko 186.000 talijanskih vojnika. U Trećem Reichu 58.000⁴², u Francuskoj 60.000, u Grčkoj i na egejskim otocima 56.000, u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj 2000, u Crnoj Gori 6000 i na istočnoj bojišnici 3000.⁴³ Radilo se o pripadnicima postrojbi, najčešće Crnim košuljama, koji su nakon kapitulacije Kraljevine Italije odlučili nastaviti borbu na strani Trećega Reicha. Osim tih i sličnih postrojbi, radilo se i o velikom broju pomoćnih snaga za izvođenje različitih radova (u Francuskoj) ili o posebnim postrojbama za umjetno zamagljivanje koje su bile smještene u njemačkim lukama na Sjevernom moru.

Prema podacima Glavnog stožera Oružanih snaga TSR početkom kolovoza 1944. u kopnenim snagama TSR nalazilo se ukupno 326.985 ljudi.⁴⁴

RATNO ZRAKOPLOVSTVO I RATNA MORNARICA

Nakon proglašenja kapitulacije Italije skoro cijela talijanska ratna mornarica sklonila se na Maltu, a kasnije je djelovala na strani saveznika.⁴⁵ Zbog toga TSR skoro da i nije raspolagala ratnim brodovljem, a zahtjevi da se obnovi djelatnost njene ratne mornarice i da joj se ponovno predaju brodogradilišta, arsenali i obalna obrana nisu naišli na odobravanje Nijemaca. Oni su tražili da se ratna mornarica TSR uspostavi polako, budući da bi nagla obnova samo dovela do rasipanja ljudstva i sredstava, koje treba koristiti najviše njemačkoj ratnoj mornarici kao jedinjoj stvarnoj pomorskoj snazi sila Osovine na Sredozemnom moru.

U jesen 1944., Ratna mornarica TSR imala je oko 20.000 ljudi, a još 6000 ljudi bilo je u postrojbama 10. divizije MAS, o kojoj će više riječi biti kasnije.⁴⁶ No, i dalje nije bilo veće djelatnosti mornarice. Talijani su se žalili da je Nijemcima od njihove važnija i ratna mornarica NDH, budući da su Nijemci Talijanima ponudili jedan stari ratni brod tek nakon što ga je u svoj sastav odbila uzeti Mornarica NDH.⁴⁷

Od iskrcavanja Anglo-Amerikanaca u južnoj Italiji, pa sve do kraja rata, njihovo zrakoplovstvo imalo je gotovo potpunu prevlast u talijanskom zračnom prostoru. Nijemci su svoje zračne snage uglavnom premjestili na druge bojišnice. U takvim teškim uvjetima djelovalo je i ratno zrakoplovstvo TSR, koje je usprkos tome izvodilo i uspješne akcije, poput, npr., napada na savezničko brodovlje u Gibraltaru, 5. lipnja 1944.

⁴² Pod ovim brojem se ne misli na pripadnike četiriju divizija koje su se nalazile na obuci u Trećem Reichu.

⁴³ A. SCALPELLI, n. dj., 68.-69.

⁴⁴ U teritorijalnim zapovjedništvima i ustanovama 32.521, u različitim samostalnim postrojbama 39.338, u četiri divizije (prošle obuku u Trećem Reichu) 57.498, u talijanskim SS-postrojbama i samostalnim postrojbama u osnivanju 11.558, talijanski vojnici izvan TSR 186.000. A. SCALPELLI, n. dj., 70.

⁴⁵ F. ŠABO, n. dj., 129.

⁴⁶ A. SCALPELLI, n. dj., 36. Osim toga, i divizija "San Marco" bila je dio ratne mornarice TSR.

⁴⁷ L. GANAPINI, n. dj., 74.

Prema podacima iz srpnja 1944., Ratno zrakoplovstvo TSR imalo je 15.163 vojnika, dočasnika i časnika.⁴⁸ U istom razdoblju u sastavu zrakoplovstva bilo je lovačko zapovjedništvo (dvije lovačke skupine i jedna doknadna lovačka skupina, svaka skupina imala je dva-tri jata), zapovjedništvo torpednih zrakoplova (jedna skupina s pet jata), zapovjedništvo transportnog zrakoplovstva (dvije skupine, svaka s tri jata, jedna skupina transportnih jedrilica s tri jata, jedno bombardersko jato), postrojba veze, zapovjedništvo protuzrakoplovnog topništva, zapovjedništvo padobranskih postrojbi (jedna padobranska pukovnija) i jedna stražarska bojna (osam satnija).⁴⁹

Iako su Nijemci u operativnom smislu u potpunosti upravljali zrakoplovstvom TSR, smatrali su da treba dodatno ograničiti njegovu samostalnost i konačno ga potpuno ukinuti. Zato su odlučili osnovati Talijansku zrakoplovnu legiju (Legione Aerea Italiana) kao postrojbu u sklopu njemačkog ratnog zrakoplovstva, a talijanski zrakoplovci koji nisu htjeli pristupiti toj postrojbi mogli su prijeći u postrojbe protuzrakoplovne obrane. Dana 25. kolovoza 1944. njemačke snage zauzele su baze ratnog zrakoplovstva TSR i njenim pripadnicima postavili ultimatum za pristupanje novoj zrakoplovnoj legiji. Pri tome su širili dezinformacije da za tu akciju postoji Mussolinijev pristanak, a oni koji odbiju pristupiti legiji bit će deportirani u Treći Reich. Pod njemačkim pritiskom neki Talijani su pristupili Legiji, a određeni broj je pred Nijemcima pobjegao. Nakon što je Mussolini obaviješten o njemačkoj akciji uspio je ishoditi njezin prekid. No, već je došlo do teških posljedica – među pripadnicima zrakoplovstva TSR zavladała je malodušnost i strah da će biti zarobljeni i odvedeni u Treći Reich. Nakon tih događaja zrakoplovstvo TSR je gotovo prestalo djelovati i postojati kao borbena snaga. Ovo je bio još jedan primjer da su Nijemci htjeli iskoristiti Talijane prije svega u sklopu svojih oružanih snaga i pod svojim zapovjedništvom i nadzorom.

Nakon rujna 1943., više padobranskih postrojbi jačine bojne odlučilo je nastaviti borbu na strani Nijemaca. Tijekom 1944. sve te postrojbe su objedinjene u 1. padobransku pukovnicu "Folgore" (*Primo reggimento paracadutisti "Folgore"*).⁵⁰ Padobranske postrojbe sudjelovale su u borbama protiv partizana, a neke su se borile i protiv Anglo-Amerikanaca. Postojale su i posebne protupadobranske bojne (*Battaglioni anti paracadutisti, BAP*) koje su trebale služiti za borbu protiv mogućih anglo-američkih padobranskih iskrcavanja na teritoriju TSR.⁵¹

⁴⁸ Gregory ALEGI, "La legione che non fu mai. L'Aeronautica nazionale repubblicana e la crisi dell'agosto 1944", *Storia contemporanea*, br. 6., 1992., 1082. Postoje i drugi podaci o brojnom stanju ratnog zrakoplovstva TSR u jesen 1944. prema kojima je u letačkim postrojbama i pratećim službama bilo 25.000, u protuzrakoplovnoj obrani 50.000 ljudi i 4000 ljudi u padobranskim postrojbama. A. SCALPELLI, n. dj., 36.

⁴⁹ G. ALEGI, n. dj., 1084.-1085. Takva je bila organizacija 1. srpnja 1944., ali stanje se mijenjalo raspuštanjem postojećih i osnivanjem novih postrojbi.

⁵⁰ Postojale su i padobranske postrojbe izvan sastava ratnog zrakoplovstva TSR, kao bojna "Nuotatori Paracadutisti" 10. divizije MAS i bojna "Mazzarini" iz sastava GNR-a. Bilo je pokušaja da se ustroji i 2. jurišna padobranska pukovnija "Nembo", ali taj plan nikad nije ostvaren. Giuseppe LUNARDI, Pietro COMPAGNI, *I Paracadutisti Italiani 1937/1945, Italian Parachutist Units 1937/1945, Serie "De Bello"*, Milano 1989., 73.-82.

⁵¹ G. ALEGI, n. dj. 1050. bilj. 11., 1064.

10. DIVIZIJA MAS

Nakon kapitulacije Italije, jedinice njemačke vojske ušle su u ratnu luku La Spezia. Tom prilikom za nastavak rata na strani Nijemaca prijavilo se oko 1300 ljudi pod zapovjedništvom kapetana fregate princa Junia Valeria Borghesea. Radilo se o pripadnicima 10. flotile torpednih čamaca (La decima flottiglia MAS), zapravo postrojbi pomorskih diverzanata koji su u dotadašnjem tijeku rata postigli znatne uspjehe, kao, npr., potapanje britanskih ratnih brodova u aleksandrijskoj luci u prosincu 1941.

Iako se formalno radilo o postrojbi u sastavu ratne mornarice, u stvarnosti je Borghese, porijeklom iz ugledne rimske plemićke obitelji, djelovao potpuno samostalno. Između njega i ostalih visokih vojnih i civilnih dužnosnika TSR dolazilo je do sukoba, pa je Borghese jednom prilikom čak nakratko bio i uhićen po zapovijedi Renata Riccija. To ga nije zaustavilo da od postrojbi pod svojim zapovjedništvom napravi sasvim samostalne snage, koje su kasnije u svom sastavu imale kopnene i pomorske jedinice, pomoćnu žensku službu a tiskale su i vlastite novine čije je pisanje kod visokih dužnosnika TSR izazivalo dosta nezadovoljstva. Pod Borgheseovo zapovjedništvo javilo se dosta mladih dobrovoljaca, privučeni promidžbom zasnovanoj na dotadašnjim uspjesima talijanskih pomorskih diverzanata.

Deseta flotila MAS raspolagala je i pomorskim snagama (džepne podmornice, torpedni čamci), ali su se nakon rujna 1943. njeni pripadnici uglavnom borili na kopnu. Osnovano je više pješačkih i topničkih postrojbi. U siječnju 1944., Anglo-Amerikanci su se iskrcali kod Anzia, južno od Rima, i tako stvorili mostobran u njemačkoj pozadini. Na tu bojišnicu poslana je i bojna "Barbarigo" 10. flotile MAS.⁵² Bojna se kod Anzia borila u sastavu njemačke 175. pješačke divizije. Borgheseu se to nije sviđalo. On je namjeravao osnovati veću postrojbu koja bi u borbi djelovala samostalno, a ne pod zapovjedništvom Nijemaca.⁵³ Zato je 1. svibnja 1944. od postrojbi pod Borgheseovim zapovjedništvom osnovana 10. divizija (mornaričkog pješastva) MAS. U njenom sastavu bile su dvije pukovnije mornaričkog pješastva i jedna topnička pukovnija. Pješačke pukovnije imale su po tri bojne, a neposredno podređeni stožeru divizije bile su opkopska i doknadna bojna. Osim toga, po cijeloj teritoriji TSR na različitim zadacima djelovale su još tri bojne, pet odjeljenja i pet satnija 10. divizije MAS. Među ostalim, po jedna samostalna satnija nalazila se i u Puli, Rijeci i na otoku Cresu.⁵⁴

Divizija je intenzivno sudjelovala u borbama protiv talijanskih partizana, a od prosinca 1944. do veljače 1945., skoro cijela Divizija nalazila se na području Gorice u žestokim borbama protiv jugoslavenskih partizana. U siječnju 1945., u borbama za selo Trnovo partizani su potpuno uništili bojnu "Fulmine".⁵⁵ Osim obrane talijan-

⁵² Opširnije o toj bojni vidjeti VannoZZo POSIO, "Il Barbarigo e i suoi marò", *Uniformi & armi*, br. 37., 1994., 12.-15.

⁵³ G. PANSA, n. dj., 192.

⁵⁴ "La decima flottiglia MAS, settembre 1943 - maggio 1945, I reparti terrestri", (www.ronchiato.it/decima/reparti.htm); G. ROCCO, nav. dj., 107.-111.

⁵⁵ Stanko PETELIN, *Između Triglava i Trsta*, Beograd 1967., 381.-382.

stva od "Titovih slavenskih hordi", pripadnici 10. divizije MAS su i svojim njemačkim saveznicima htjeli pokazati da to područje pripada Italiji. Tako su po dolasku u Goricu, usprkos njemačkom protivljenju, izvjesili talijansku zastavu, iako se to mjesto nalazilo na području njemačkog Operativnog područja "Jadransko primorje" na kojem je suverenitet TSR bio sveden na minimum.

Pred sam kraj rata, 10. divizija MAS bila je razmještena u padskoj nizini. Imala je oko 4800 ljudi, raspoređenih u sedam pješačkih bojni i jednoj topničkoj skupini (dvije bitnice topova 100mm, jedna bitnica topova 75mm).⁵⁶ Divizija se u Padovi predala anglo-američkim snagama.

Postrojbe 10. divizije MAS su nakon rata u profašističkoj publicistici dobile skoro legendarni status i općenito ih se smatra za jednu od najboljih postrojbi Socijalne Republike. Ipak, usprkos nesumnjivih uspjeha, posebno u borbama protiv partizana, iz pojedinih izvora vidi se da su takve ocjene u nekim slučajevima bile i pretjerane.⁵⁷

CRNE BRIGADE (BRIGATE NERE, BN)

Nakon što je probijena njemačka obrambena crta "Gustav", anglo-američke snage su zauzele Rim i cijelu središnju Italiju. Tom prilikom pokazala se sva nedjelotvornost GNR-a, posebno karabinjera, a redovna vojska TSR skoro da i nije postojala. Istovremeno su članovi fašističke partije svakodnevno bili izloženi sve češćim napadima pokreta otpora i osjećali su se sve nesigurnije.⁵⁸ Neuspjeh Riccija i Graziana, mogao je iskoristiti glavni tajnik Fašističke republikanske partije⁵⁹ Alessandro

⁵⁶ E. COLLOTTI, n. dj., 60.

⁵⁷ Tako u jednom izvješću iz listopada 1944., zapovjedništvo Samostalne pokretne legije "Ettore Muti" navodi podatke o velikoj dezorganizaciji koja vlada u 10. diviziji MAS, u koju se nakon 8. rujna 1943. prijavio velik broj dobrovoljaca, ali je na bojišnicu kod Anzia otišla samo bojna "Barbarigo", gdje je pokazala slabe rezultate. Istovremeno se u vojarnici 10. divizije MAS u La Spezii nalazi stotine ljudi bez odora, oružja i smještaja, koji su mjesecima prepušteni sami sebi. L. GANAPINI, n. dj. 64.

⁵⁸ Nakon rasplamsavanja partizanske djelatnosti sredinom 1944. i pogoršane situacije prouzrokovane povlačenjem Nijemaca iz središnje Italije, Mussolini je zatražio da se izvrši "pohod na Vandeju". Pod Vandejom (kontrarevolucionarna pokrajina tijekom Francuske revolucije krajem 18. stoljeća) Mussolini je mislio na "monarhističku, reakcionarnu, boljševičku" pokrajinu Pijemont, koju je trebalo očistiti od partizana. Mussolini je 25. lipnja povjerio maršalu Grazianu zapovjedništvo nad svim protupartizanskim snagama s kojima je trebalo izvršiti "pohod na Vandeju". Graziani je 28. lipnja odbio tu dužnost, budući da mu na raspolaganju nisu stajale snage kojima bi se taj zadatak mogao izvršiti. Ipak, do kraja 1944., u akcijama njemačkih i fašističkih snaga (kojima su se priključile četiri talijanske divizije koje su došle iz Trećega Reicha) suzbijeno je djelovanje partizana. L. GANAPINI, n. dj., 48., 83.

⁵⁹ Fašistička partija se prvobitno zvala Nacionalna fašistička partija (*Partito nazionale fascista, PNF*), a u TSR je obnovljena pod imenom Fašistička republikanska partija (*Partito fascista repubblicano, PFR*).

Pavolini⁶⁰ da od Mussolinija zatraži militarizaciju fašističke partije. Tako bi i Pavolini dobio pravo na vojne postrojbe koje bi bile podređene njemu osobno.

Mussolini je 30. lipnja 1944. potpisao zapovijed kojom je cjelokupna struktura fašističke partije preustrojena u pomoćnu vojnu organizaciju Crnih brigada (*Brigate Nere*), a Pavolini je imenovan njihovim zapovjednikom. Fašisti od 18. do 60. godina, a koji se nisu nalazili u vojsci, postali su članovi Crnih brigada, a članovi partije koji su se do tada nalazili u drugim vojnim ili policijskim postrojbama mogli su tražiti premještaj u Crne brigade. Kao glavni zadaci Crnih brigada predviđena je borba protiv partizana, čuvanje reda i uništavanje mogućih neprijateljskih padobranskih desanta.⁶¹

Svaka pokrajinska organizacija fašističke partije trebala je biti preustrojena u Crnu brigadu. Svaka brigada dobila je redni broj i ime po jednom poginulom fašisti. Osim pokrajinskih Crnih brigada (*Brigate nere provinciale*), postojala je i skupina pokretnih brigada (*Brigate Nere mobile*) koje su se protiv partizana mogle koristiti na različitim područjima. Postojali su planovi da se dio Crnih brigada upotrijebi i protiv anglo-američkih snaga, ali oni nisu ostvareni.

Pripadnici Crnih brigada dijelom su bili uvjereni fašisti u čiju borbenost i spremnost za borbu protiv partizana i gradskog pokreta otpora nije bilo sumnje. Ipak, pojedinci su pristupili tim postrojbama zbog plaće ili da ne bi bilo odvedeni na rad u Treći Reich.

Crne brigade bile su slabo naoružane i opremljene, a njihov osnutak povećao je zbrku i nered među različitim vojnim i policijskim snagama TSR. Došlo je do daljnjeg osipanja GNR-a, jer su neki njegovi pripadnici prešli u Crne brigade, koje su djelovale sasvim samostalno. Iako nije bilo predviđeno da pripadnici Crnih brigada obavljaju uhićenja i rekvizicije, oni su često provodili upravo takve samovoljne akcije, u kojima je civilno stanovništvo često imalo velike štete. U sukobima s partizanima Crne brigade su se često isticale nemilosrdnim postupcima.

Prema nekim podacima, početkom travnja 1945. u Crnim brigadama bilo je oko 22.000 ljudi organiziranih u 43 teritorijalne brigade razmještene po većim gradovima i središtima pokrajina. Osim toga postojalo je i pet pokretnih brigada (oko 3000 ljudi).⁶²

ZAKLJUČAK

Krajem rata Mussolini i ostali fašistički dužnosnici razmišljali su o sklapanju primirja s Anglo-Amerikancima, evakuaciji u Treći Reich ili Švicarsku, ili pružanju odsudnog otpora na alpskom području Valtelline, gdje je trebalo biti uspostavljeno Alpsko republikansko uporište (*Ridotto Alpino Repubblicano, RAR*) koje bi branile najvjernije vojne postrojbe GNR-a, Crnih brigada, 10. divizije MAS i Samostalne pokretne

⁶⁰ Alessandro Pavolini se još 1920. priključio fašistima. Obnašao je odgovorne dužnosti u fašističkoj partiji u Firenci, a jedno vrijeme bio je i ministar narodne kulture. U rujnu 1943., Mussolini ga je postavio za glavnog tajnika novoosnovane Fašističke republikanske partije.

⁶¹ L. GANAPINI, n. dj., 47.-48.; D. GAGLIANI, n. dj., 273.-286.

⁶² E. COLLOTTI, n. dj., 60.

postrojbe "Muti".⁶³ Niti jedan od ovih planova nije ostvaren. Krajem rata postrojbe TSR predale su se ili talijanskim partizanima, ili anglo-američkim snagama. Oni koji su pali u ruke partizana često su bili izloženi nemilosrdnoj osveti. Osim Mussolinija, ubijen je i Alessandro Pavolini. Za razliku od njih, Ricci, Graziani i Borgehese imali su više sreće, pa su preživjeli kraj rata.

Oružane snage Talijanske Socijalne Republike razvijale su se u posebnim okolnostima. Fašistička republika bila je formalno ravnopravni njemački saveznik, ali je zapravo dobrim dijelom izgubila samostalnost u razvoju svojih oružanih snaga. Nijemci su Talijane željeli iskoristiti kao radnu snagu⁶⁴, a kao vojnike htjeli su ih držati pod svojim zapovjedništvom. Dio Talijana bio je uključen i u njemačku policiju koja je djelovala u Italiji, kao i u posebne talijanske SS-postrojbe.

Iako je Mussolini želio da obnovljena talijanska vojska uz bok Nijemcima sudjeluje u borbama protiv anglo-američkih snaga, čime bi se pokazalo da je Socijalna Republika ravnopravan njemački saveznik i da je spremna boriti se protiv vanjskog napadača, to se uglavnom nije dogodilo. Postrojbe TSR uglavnom su korištene u borbama protiv partizana.

Motivacija vojnika Socijalne Republike bila je različita. Neki su bili prisilno unovačeni ili su prethodno bili u njemačkom zarobljeništvu. Drugi su izabrali službu u oružanim snagama ne zbog uvjerenja, nego zbog egzistencijalnih razloga kao najmanje loše rješenje u danim okolnostima. No, mnogi su se, dobrim dijelom mladi ljudi, odlučili boriti na strani Socijalne Republike kao uvjereni fašisti ili zato što su smatrali da su kralj i Badoglio nanijeli veliku štetu i sramotu Italiji, budući da su izdali njemačkog saveznika i stavili se na stranu Amerikanaca i Engleza. Oni su smatrali da se bore da ponovno vrate čast, koju je Italija izgubila sramotnom kapitulacijom, što se očitovalo i u krilatici koju su koristile neke postrojbe Socijalne Republike – *Per l'onore d'Italia* – Za čast Italije. Borili su se, iako su i sami shvaćali da ih dobar dio vlastitog stanovništva ne podržava.⁶⁵

Bitna je karakteristika oružanih snaga TSR atomiziranost, rascjepkanost na različite postrojbe, bez jedinstvenog sustava zapovijedanja. Po tome su mnoge od tih postrojbi, a ne samo Crne brigade, sličile prvobitnim fašističkim skvadrama nastalim nakon Prvog svjetskog rata.⁶⁶ Umjesto da svojim djelovanjem suzbiju parti-

⁶³ Gaetano CONTINI, *La valigia di Mussolini. I documenti segreti dell' ultima fuga del duce*, Milano 1996., 4.-6., 228.-234.

⁶⁴ Osim odlaska na rad u Treći Reich, najbolji je primjer njemačka poluvojna radna *Organizacija Todt*, koja je bila vrlo aktivna u izgradnji njemačkih obrambenih postava u Italiji. Talijansko stanovništvo je radije odlazilo u Organizaciju Todt nego u oružane snage Socijalne Republike, a tome se nisu protivili ni Nijemci. Čak su i talijanski partizani tijekom zime pristupali Organizaciji Todt, gdje su ipak imali hranu i smještaj.

⁶⁵ Tako su se pripadnici Crnih brigada u jednoj svojoj pjesmi ironično žalili da žene crnokošuljaše smatraju razbojnicima, pa puno više vole partizane. Ali to ionako nije važno, jer postoji gospođa Smrt, koja će crnokošuljašima usred bitke dati zadnji poljubac. Silvio BERTOLDI, *Soldati a Salò*, Milano 1995., 224.-225.

⁶⁶ Na ovom mjestu treba spomenuti i samostalnu policijsku postrojbu "Ettore Muti" (*Legione autonoma mobile "Ettore Muti"*), koju je u Milanu osnovao narednik bivše kraljevske vojske Francesco Colombo, kasnije unaprijeđen u čin pukovnika. Predsjednik fašističke partije u

zane i ojačaju položaj Socijalne Republike, takve postrojbe su puno češće stvarale potpuni nered i zbrku. Tako je u jednom dokumentu iz veljače 1945. ministar narodne kulture Ferdinando Mezzasoma prezrivo primjetio: "Milano je pun vojnih snaga. Posvuda se vide vojnici, mornari, zrakoplovci, crne košulje, legionari GNR-a, pripadnici 10. divizije MAS, legionari "Mutija", agenti republikanske policije. Pa ipak, teroristi i dalje mirno vrše svoju zločinačku djelatnost..."⁶⁷ Umjesto da se oružanim snagama zapovjeda iz jednog središta, u Socijalnoj Republici postojalo je više međusobno nezavisnih i suprotstavljenih vojnih i političkih središta moći, od kojih je svako pokušavalo osnovati svoje vojne ili redarstvene snage kako bi dokazalo svoju važnost i utjecaj.

Talijanska historiografija dugo je vremena opisivala ratne događaje nakon kapitulacije Italije kao "oslobodilački rat" protiv nacionalsocijalizma i fašizma. Tek tijekom 1980-ih godina sve više dobija na snazi mišljenje da se o međutalijanskim sukobima treba govoriti kao o građanskom ratu.⁶⁸ Usprkos svih slabosti i činjenice da su se vojne snage Socijalne Republike djelomično popunjavale prisilom, ipak je u njih bilo uključen nezanemariv broj od nekoliko stotina tisuća ljudi, koji su se iz različitih motiva borili za Mussolinija u posljednjih 600 dana njegove vladavine.⁶⁹

Talijanska Socijalna Republika može se usporediti s Nezavisnom Državom Hrvatskom. Obje ove države su bile formalne saveznice Trećeg Reicha, a u stvarnosti su se Nijemci i u Italiji nakon rujna 1943. i u NDH često ponašali kao okupatori. I u NDH su postojale postrojbe redovne vojske (domobranstvo), ali i Ustaška vojnica kao politička vojska ustaškog pokreta. Neke ustaške postrojbe su djelovale samostalno, odgovarajući samo svom zapovjedniku, na isti način kao i pojedine fašističke jedinice Socijalne Republike. Konačno, i u Hrvatskoj se vodio bespoštedni građanski rat, a nakon njegovog završetka pobjednici su se nemilosrdno obračunali s pobijeđenima.

Milano Aldo Rasega namjeravao je još krajem 1943. ukinuti tu postrojbu zbog njenog samovoljnog i nasilničkog ponašanja. No, nakon što je Rasega ubijen u atentatu pokreta otpora, Colombova dobro naoružana postrojba dobila je slobodne ruke za svoju djelatnost. U akcijama protiv pokreta otpora istakla se različitim zvjerstvima. Iako je Mussolini zapovjedio da samo Crna brigada iz Ravenne može nositi ime Ettore Mutija (istaknuti član fašističke partije i zrakoplovac kojeg je u kolovozu 1943. ubila Badoglijeva policija pri pokušaju uhićenja), Colombova postrojba zadržala je i dalje to ime. Početkom travnja 1945., ta postrojba imala je 900 ljudi, razmještenih po Pijemontu. L. GANAPINI, n. dj., 53.; S. BERTOLDI, n. dj., 244.-246.; E. COLLOTTI, n. dj., 60.

⁶⁷ L. GANAPINI, n. dj., 67.

⁶⁸ L. KLINKHAMMER, n. dj., 16.

⁶⁹ Cesare BERMANI, "Storie e storiografie della Resistenza (I parte)", *Lezioni sul revisionismo storico*, Milano 1999., 76.-77.

Izbor iz korištene litarature

Knjige

- Silvio Bertoldi, *Soldati a Salo'*, Milano 1995.
- Alessandro Cipriani, *La "Silvio Parodi" Storia della brigata nera genovese luglio 1944/aprile 1945*, Imperia 1998.
- Gaetano Contini, *La valigia di Mussolini. I documenti segreti dell' ultima fuga del duce*, Milano 1996.
- Carlo Cornia, *Monterosa Storia della Divisione Alpina Monterosa della Repubblica Sociale Italiana 1944-1945*, Parma 1998.
- Frederick William Deakin, *The Brutal Friendship, Mussolini, Hitler and the Fall of Italian Fascism*, London 2000.
- Dianella Gagliani, *Brigate nere. Mussolini e la militarizzazione del Partito fascista repubblicano*, Torino 1999.
- Lezioni sul revisionismo storico*, zbornik radova, Milano 1999.
- Lutz Klinkhammer, *L'occupazione tedesca in Italia*, Torino 1996.
- Luigi Ganapini, *La repubblica delle camicie nere. I combattenti, i politici, gli amministratori, i socializzatori*, Milano 1999.
- Raffaele Girlando, *Polizia dell'Africa italiana*, Campobasso 1996.
- Rodolfo Graziani, *Una vita per l'Italia "Ho difeso la patria"*, Milano 1998.
- Giuseppe Lunardi, Pietro Compagni, *I Paracadutisti Italiani 1937/1945, Italian Parachutist Units 1937/1945*, Serie "De Bello", knjiga 9, Milano, 1989.
- Giampaolo Pansa, *L'esercito di Salo nei rapporti riservati della Guardia nazionale repubblicana 1943-1944*, Quaderni de "Il movimento di liberazione in Italia", Milano 1969.
- Giampaolo Pansa, *Il gladio e l'alloro L'esercito di Salo*, Milano 1991.
- Giuseppe Rocco, *L'organizzazione militare della RSI sul finire della seconda guerra mondiale*, Milano 1998.
- Roberto Spazzali, *Sotto la Todt Affari, servizio obbligatorio del lavoro, deportazioni nella Zona d'Operazioni "Litorale Adriatico" (1943-1945)*, Gorizia 1998.
- Alberto Turinetti di Priero, *"Nachtigall", L'operazione "Usignolo" nelle Valli Chisone, Susa, Germanasca e Pellice 29 luglio – 12 agosto 1944*, Collegno (TO) 1998.

Članci

- Gregory Alegi, "La legione che non fu mai. L'aeronautica Nazionale Repubblicana e la crisi dell'estate 1944", *Storia contemporanea*, br. 6., 1992.
- Enzo Collotti, "Dati sulle forze di polizia fasciste e tedesche nell'Italia settentrionale nell'aprile 1945", *Il movimento di liberazione in Italia*, br. 71, 1963.

Adolfo Scalpelli, "La formazione delle forze armate di Salo` attraverso i documenti dello stato maggiore della R.S.I." *Il movimento di liberazione in Italia*, br. 72. i 73., 1963.

Valentina Zappa, "L'addestramento in Germania della divisione 'Littorio'", *Studi e ricerche di storia contemporanea*, br. 43., 1995.

THE ARMED FORCES OF THE ITALIAN SOCIAL REPUBLIC (SEPTEMBER 1943 – APRIL 1945)

Nikica Barić

Summary

This article covers the foundation, development and organization of the armed forces of the Italian Social Republic, which was founded in September of 1943, shortly after the capitulation of the Kingdom of Italy. Mussolini took over the leadership of the new Fascist republic, which was totally dependent on German support. An important question for the Social Republic was the creation of its armed forces. In fact, several military organizations were established – the regular army and various Fascist formations. These forces were controlled by the Germans and mainly used in actions against the Italian partisans, and only seldom were these units used in battles against the American and British forces.

Keywords: World War II, Italy, Fascism, The Third Reich, civil war, counterpartisan warfare